

Nou diner de Barcelona. Atribució a Ramon Berenguer I

M. CRUSAFONT I SABATÉ

1. Introducció

Aprofitant una geografia complicada, escatimant sobirania als reis francs, guerrejant i robant terra als àrabs i mercadejant amb uns i altres, un grupat d'homes, els primers catalans, construeixen en duríssimes condicions entre els segles IX i X els fonaments de la nostra nació.

Les primeres terres foren conquerides amb l'ajut dels reis carolingis. Aviat se'n comencen a deslligar a mesura que l'afebliment de francs i musulmans permet la supervivència dels petits nuclis comtals.

Per bé que les disgregacions són freqüents, apareix un nucli aglutinador entorn del que, poc a poc, mercès a una hàbil política familiar, es van soldant les diferents sobiraniaes comtals: és el comtat de Barcelona. Per què Barcelona? És només casual? Ja de bon principi Guifred destina Barcelona al primogènit i així segueixen els seus successors. El comtat de Barcelona té l'única ciutat d'una certa importància en tot el territori català i des de Guifred posseeix també els comtats de Girona i Ausona, essent així la unitat de major extensió territorial.¹

Hi han altres raons: Sobrequés assenyala que els comtes barcelonins estaven magníficament situats per rebre el corrent de l'or que com diu Reglà,² pel passadís català, anava a Europa. Bonnassier precisa més: fou així fins que el Cid s'estableix a València³ i bloqueja el corrent al seu profit. Això explica les acarnissades (i infructuoses) lluites de Berenguer Ramon II amb el llegendari guerrer castellà.

Els catalans aprofiten aviat l'afebliment musulmà per iniciar el seu domini amb subjeccions econòmiques; de 12 reietons musulmans cobrava pàries el nostre Ramon Berenguer I.⁴ També de llur empenta militar en treuen profit els nostres homes servint com a mercenaris molt ben pagats en les lluites entre musulmans; 10.000 dinars són oferts pel rei de Sevilla a Ramon Berenguer II per al seu concurs.⁵

1. Aquestes i d'altres consideracions històriques d'ordre general són tretes del llibre de FERRAN SCLDEVILA, *Història de Catalunya*. Editorial Alpha. Barcelona, 1963. Per aquestes cites, pàg. 87.

2. JOAN REGLÀ, *Historia de Catalunya*. Editorial Aedos. Volum I, pàg. 209. Editat a Barcelona l'any 1969.

3. P. BONNASSIE, *La Catalogne. Au milieu du Xe à la fin du XIe siècle*. Toulouse, 1975.

4. Op. cit. nota 1.

5. Op. cit. nota 1.

Aquesta entrada d'or cristallitza aviat en l'encunyació de moneda, els mancusos d'or de Barcelona que comença a encunyar el mestre BONNOM per encàrrec de Berenguer Ramon I i que coneguts documentalment no foren descoberts fins el 1962 per el nord-americà Miles.⁶ Bon coneixedor de l'obra de Botet i Sisó,⁷ Miles sabé «lligar caps» quan llegí el nom del mestre barceloní en un dinar aparentment musulmà.⁸

Si la documentació del període és escassa, les encunyacions del conjunt de comtats catalans presenta prou quantitat de tipus diferents, alguns d'excel·lent nivell artístic, dins d'un romànic que es troba en plena expansió. Potser l'excepció era el comtat de Barcelona, fet que causava estranyesa a Botet i a Pio Beltrán;⁹ tots dos estaven segurs de què la importància i poder del comtat de Barcelona s'havia d'haver manifestat en una major riquesa d'encunyacions, algunes d'elles conegudes ja documentalment.

Amb la troballa dels mancusos de Bonnom i del diner que tot seguit descrivim, al temps comença a donar la raó als dos il·lustres numismàtics.

2. Descripció del diner

Diner de plata:

Anvers: Efigie amb bust mirant a esquerra entre les lletres R-B. En el bust un dibuix en forma de M sembla insinuar les mànigues del vestit. Damunt les lletres hi ha un ornament format per tres punts en triangle, per bé que el punt superior de la R sembla un anell. En l'efígie s'hi distingeix bé el perfil així com l'ull, l'orella i els cabells. El conjunt voltat d'un cercle lineal i d'un altre de punts, mes exterior.

Revers: .BARCINON. Llegenda recolzada en el cercle exterior, lineal. Dins el cercle interior, que es de punts, creu equilatral amb expansions als extrems.

Pes: 0,72 grams *Diàmetre:* 18 mm.

Malgrat la bona conservació (que podem observar en la làmina) la peça presenta diversos cops a l'anvers. Se'n poden observar dos sobre el cap. El més molest és que un d'aquestos cops cau precisament sobre la cua de la R, per bé que el metall que aixeca i emmarca ens fa veure que no és una P sinó una R.A més, tot el perfil de la figura i de les lletres, està emmarcat per un petit solc, que també veiem rodejar l'espai on hi ha la cua de la R, fet que no s'observa pas en els altres cops: vegi's per exemple el cop que hi ha més avall, a l'esquerra del bust i tocant el cercle exterior. Si comparem amb la R

6. G. C. MILES, *Bonnom de Barcelona* dins *Etudes d'orientalisme a la mémoire de Lévi-Provençal*. Volum II, París, 1962.

7. Contra l'opinió del senyor F. X. Calicó (pròleg a «los reales de a cinco» de J. Pellicer, editat per l'ANE), la llengua en que es escrita una obra (en aquest cas el català) no és barrera seriosa per un investigador que mereixi aquest nom, ni per cap persona realment interessada en un tema.

8. En aquesta i en totes les altres cites de l'obra de BOTET i SISÓ, ens referirem sempre al llibre *Les monedes catalanes*. Editat per L'Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 1911. La major part del Volum I és dedicat a la moneda comtal.

9. PIO BELTRÁN, *Interpretación del usatge «solidus aureus»*. Dins el Volum II de la seva «Obra completa», editat a Saragossa el 1972. L'estudi és de l'any 1921. En totes les altres cites de Pio Beltrán ens referirem sempre a aquesta obra (si no indiquem el contrari), que junt amb el primer volum de Botet i Sisó (op. cit. nota anterior) són els dos estudis extensos de què disposem referents al tema.

El diner de Barcelona de Ramon Berenguer I, ampliat quatre vegades i a grandària normal. Als costats de les lletres R-B de l'anvers hi hem posat les equivalents del revers corresponents a la paraula *BARCINON* a fi de poder apreciar millor la similitud. Observio's la posició de la cua de la R de l'anvers que es correspon perfectament amb la del revers.

del revers veiem que efectivament, el lloc un xic avançat i inferior on es situa la cua de la R, és el que l'hi correspon. Quant a la B, podem distingir el buit interior del llaç inferior, que tal com succeeix en la B del revers, queda una mica avançat. La làmina ens permet de comparar els dos jocs de lletres i no creiem que hi pugui haver cap dubte, observant atentament.

Cal fer esment en el fet de que la llegenda es recolza en el cercle exterior i no en l'interior com en la majoria de les monedes. Això fa que es lleigeixi en el sentit correcte i no retrògrad com seria si la consideréssim recolzada en l'interior. Les posicions de la R i de la A ens fan veure la lectura correcta. El fet no és corrent, però tampoc excepcional: precisament els diners i òbols atribuïts a R. Berenguer III i Ramon Berenguer IV (Botet, 22 a 46), presenten tots aquesta particularitat tant si són escrits en sentit normal com retrògrad.

Quant al metall, no ens ha estat possible fer una anàlisi quantitativa (d'un valor relatiu, tractant-se d'una sola peça), però la manca absoluta d'oxidacions i l'aspecte ens fan assegurar que és de plata, coincidint en això tots els experts als qui els ha estat mostrada la peça. Per el que més endavant veurem, cas de no ésser de plata, hauria d'ésser de billó de llei de 7 diners, com els diners abans esmentats de R. Berenguer III i IV, i en aquest cas, l'aspecte de billó és inconfusible i les oxidacions apareixen gairebé sempre.

3. Atribució a Ramon Berenguer I (1035-1076)

La llegenda BARCINON no pot referir-se més que a Barcelona i aquesta forma d'escriure el nom de la ciutat es troba també en alguns diners carolingis de Carles el Senzill (Botet, 14 i 15) i en alguns dels de R. Berenguer III i IV abans esmentats (Botet, 39 i 40).

El fet de que sigui de plata i l'aspecte de la figura, d'un romanic força esquemàtic ens condueix al període dels primers comtes barcelonins.

Creiem que la moneda ens presenta la figura d'un comte i no la d'un bisbe o d'un sant per les següents raons:

1) No hi ha cap atribut eclesiàstic (mitra, bàcul, mà beneint, nimbe, etc.) com en tots els altres diners episcopals de l'època. Aquesta raó resulta pràcticament suficient.

2) No hi ha cap bisbe barceloní de l'època a qui puguin correspondre les inicials R-B (ni tampoc P-B si la nostra lectura fos errada).

3) La figura és molt semblant a la d'altres diners comtals o reials de l'època com per exemple: diners navarresos i aragonesos a partir de Sanç III (1000-1035),¹⁰ diners de Ramon IV de Tolosa (1088-1105),¹¹ diners de Ponç I d'Empúries (1040-1078).¹²

4) Només en un diner de Barcelona hi apareix la figura d'un bisbe o bé d'un sant; és el diner de la «creu calada» (Botet, 21) on els atributs religiosos hi són ben clars: mà beneint, nimbe i potser mitra.

5) Els tres punts (o bé dos punts i anell al damunt) que hi han sobre

10. Veure una altra obra de Pío BELTRÁN, *Los dineros jaqueses, su evolución y su desaparición. «CAESARAUGUSTA» I (Psana)*, Saragossa, 1951.

11. Pl. LXXX, núms. 11, 12 i 13. Pàg. 246, Volum II de l'obra de POEY D'AVANT, *Monnaies féodales de France*, París, 1858.

12. Són les que descriu Botet amb els números 111, 112 i 113, atribuint-les a Huc II (1078-1116), perquè les peces defectuoses de que disposà l'induí a llegir erròniament «HUGO COMPTI». MATEU I LLOPIS en la seva obra *El «ius monetae» en el condado de Ampurias* les atribueix a Ponç I, ja que disposant de diners amb millor conservació pogué veure la llegenda correcta: «PONTIUS UGO». El llibre de Mateu i Llopis fou editat a Peralada el 1957.

les dues lletres de l'anvers semblen indicar una corona de forma semblant al diner d'Ausona (Botet, 151 i 152) que aquest autor atribueix a Ramon Berenguer III. En aquest cas l'ornament o corona esquemàtica és una espècie d'omega d'ales llargues i es troba damunt dels dos grups de lletres RMN-BRG, abreviació de Ramon Berenguer.

Les dues lletres al costat de la figura indiquen doncs al nostre entendre les inicials del nom d'un comte barceloní. No coneixem monedes comtals que presentin aquesta disposició, però en canvi es freqüent en monedes episcopals com per exemple les d'Ausona (Botet, 141 a 147) amb les lletres S-P (que s'interpreta sant Pere) i les carolingies de sant Martí de Tours amb S-M¹³ (que s'interpreta sant Martí). Hi ha també la similitud amb el cas del diner d'Ausona (Botet, 151 i 152) de què hem parlat més amunt.

Les inicials R.B. aplicades a comtes barcelonins donen les següents possibilitats:

Ramon Borrell	(992-1017)
Ramon Berenguer I	(1035-1076)
Ramon Berenguer II	(1076-1082)
Ramon Berenguer III	(1096-1131)
Ramon Berenguer IV	(1131-1162)

Podem descartar tot seguit a Ramon Berenguer IV ja que a ell corresponen els 17.000 diners i òbols¹⁴ amb el dibuix que sembla un llir i que Pio Beltràn assenyalà que es tractava del ceptre curt dels comtes barcelonins¹⁵ en l'anvers i creu equilateral amb expansions als extrems ocupant tot el camp del revers, amb cercles en els espais (Botet, 22 a 46). La gran abundància d'encunyats diferents fa suposar a Botet que l'encunyació d'aquests diners començà en temps de Ramon Berenguer III i estableix el conveni d'atribuir a aquest comte els diners amb llegenda retrògrada i els normals a Ramon Berenguer IV. Pio Beltràn suposa que l'encunyació començà en el temps del correngnat Ramon Berenguer II-Berenguer Ramon II pel fet de que la moneda és anònima i resolvia així la rivalitat entre els dos germans. En qualsevol dels casos veiem que podem descartar l'atribució a Ramon Berenguer IV i amb força probabilitat també a Ramon Berenguer III.

El període que ens queda abraça des de les encunyacions carolíngies de diners de plata fina amb pesos que oscil·len entre 1,30 i 1,70 grams (pes teòric segons Pio Beltràn 1,623 grams) de llei 11,5 diners als diners del ceptre, de pes 0,65 grams, i llei de 7 diners. Passem d'un contingut de plata de 1,555 grams per diner a un de 0,388, és a dir que s'ha reduït a la quarta part.

La documentació estudiada per Botet i Pio Beltràn ens fa veure que la reducció es produí en dues etapes:

1.ª Botet publicà el text del contracte d'encunyació que Ramon Berenguer I atorgà a Marcús i Bonfill el 1056. D'ell es dedueix clarament (en això estan d'acord Botet i Pio Beltràn) que els diners a encunyar havien de contenir una quantitat de plata tal, que resulta ésser la meitat de la dels diners carolíngis. No coneixent cap altre contracte anterior, cal considerar en principi que aquest determina la data de la primera reducció a la meitat.^{15 a}

13. Pl. XXXI, pàg. 220 de l'obra citada en la nota 11, Volum I.

14. Troballa feta el 1895 al Santuari de la Mare de Deu del Coll (Vic) segons refereix Botet (Volum I, pàg. 88).

15. Nota 123 en la pàgina 335 de l'obra esmentada. El ceptre apareix en mans de Ramon Berenguer III en una làmina que el representa rebent l'homenatge dels homes de Melguir.

15 a. Si la primera reducció no arrenca d'aquest contracte, no pot ésser anterior al 1052 segons els estudis de Pio Beltràn.

2.ª Pio Beltràn, després d'un minucios estudi de documents i contractes arribà a la conclusió que entre els anys 1067 i 1070 es produí una nova reducció a la meitat i que per tant a partir d'aquest moment els diners havien de tenir un contingut de plata de 0,388 grams, que és el que precisament tenen els del ceptre de Ramon Berenguer III/IV.

Si tot això és cert, el diner que descrivim, que és de plata i pesa aproximadament la meitat del diner carolingi, només encaixa en el període 1056-1070 i amb aquest argument n'hi ha prou per demostrar que correspon a Ramon Berenguer I.

Hauria d'ésser doncs un dels diners encunyats en virtut de l'esmentat contracte del 1056 o bé d'altres dos que també publicà Botet, dels anys 1058 i 1066. Diversos contractes esmentats pel mateix autor citen repetidament els diners de plata de Barcelona en aquest període. Alguns d'ells anomenen els diners de «monete argentee Barchinone que hodie currit». L'existència dels diners de plata de Ramon Berenguer I està doncs sobradament documentada.

Botet havia suposat que en no anomenar el contracte de 1056 cap alteració en la llei i donar en canvi un valor que el feia la meitat del diner carolingi, el que havia succeït era que el pes s'havia reduït a la meitat, mentre que Pio Beltràn suposà que la alteració s'hauria produït en la llei.

L'existència del diner que descrivim dóna la raó a Botet.

Al mateix temps reafirma la suposició de Botet de què els diners i òbols dels tres anells (Botet, 17) i llegendes RAIMS/BARCAN, de pes semblant als diners carolingis i de plata fina són anteriors a la disposició del 1056 i per tant, coneixent-se aquest contracte d'encunyació i dos més de posteriors (1058 i 1066), del temps de Ramon Berenguer I, és molt més lògic creure que són de Ramon Borrell que no pas dels primers temps de Ramon Berenguer I. L'atribució doncs del diner Botet-17 a Ramon Borrell resulta completament lògica.

Pio Beltràn els atribuïa a Ramon Berenguer I i posteriors a 1056, suposant que eren de llei de 7 diners i per tant l'hi encaixaven en la primera reducció de valor i amb la seva hipòtesi de reducció de llei. Sembla però una cosa força absurda suposar una llei de 7 diners (que és un billó com el dels diners del ceptre) en un diner del que tots els numismàtics afirmen que es de plata fina. La raó per la que Pio Beltràn es veia induït a pensar així era que en el seu interessant estudi sobre els diners de Lluís el Quec (877-879) i Carles el Senzill (898-929) encunyats a Barcelona,¹⁶ relacionava la figura de l'anvers amb els diners de tipus «chartrain», de bust degenerat i per la relació existent amb els diners francesos arribava a la conclusió que els barcelonins s'havien d'haver encunyat «almenys fins als darrers temps de Berenguer Ramon I». Amb aquesta premissa, el diner dels tres anells Botet-17 no l'hi encaixava en el temps de Ramon Borrell, anterior a Berenguer Ramon I, ja que representaven un tipus més evolucionat.

Si analitzem amb una mica més de detall el raonament de Pio Beltràn, veurem però, que el model francès arrenca a mitjans del segle x i que en les monedes barcelonines calia gravar la figura, no en tot el camp de la moneda com en les franceses sinó en el cercle interior, molt més reduït, fet aquest que podia accelerar la degeneració del but. L'espai de temps entre les prime-

16. El de Lluís el Quec fou descobert per Pio Beltràn en la col·lecció de l'Institut Valencia de Don Juan i publicat en l'obra comentada. Pio Beltràn llegí en el revers BVRCHOCIV, però observant atentament el dibuix que dóna, si el llegim amb la llegenda recolzada en el cercle exterior com el nostre diner, ens dóna una lectura més lògica: BARCINONA. Els de Carles el Senzill són els descrits per Botet, número 12 a 16.

res encunyacions franceses (a partir del 941) i el regnat de Ramon Borrell (992-1017) pot ésser suficient per a encaixar-hi aquestes encunyacions, que haurien de correspondre al temps de Borrell II (945-992), període molt escaient, per quant és a partir d'aquest comte quan cessa tot acte de vasallatge respecte als reis francesos.¹⁷

Respecte al fet d'aparèixer l'efígie comtal en la moneda en un temps tant reculat, no creiem que porti cap dificultat: ja feia mig segle que els reis navarresos/aragonesos encunyaven amb la seva efígie (amb el cap sol, les monedes amb cap i bust no apareixen fins a Alfons el Bataller [1104-1134]) i sabem que els comtes barcelonins mantenien contacte amb els aragonesos. Veiem per exemple que Berenguer Ramon I apareix sovint acompanyant Sanç el Major de Navarra i que marida la seva filla Estefania amb Garcia, primogènit de Navarra¹⁸ i que Ramon Berenguer I participa en la croada contra Barbastre, junt amb Sanç Ramireç d'Aragó l'any 1064.¹⁹ Veiem també imitacions de l'arbre dels diners jaquesos en monedes d'Ausona (Botet, 151 i 152) i, en general, una interrelació d'influències entre comtats veïns.

Quant al tipus de lletra, no dóna gaires ensenyances perquè tant els diners de Ramon Borrell com els mancusos bilingües (Botet, 19 i 20) presenten tipus especials que s'aparten tant dels carolingis com dels diners del ceptre i això fa que no puguem seguir bé l'evolució dels caràcters. El diner de la «creu calada» (Botet, 21) té uns caràcters que s'assemblen bastant als del mancus bilingüe.

El diner que descrivim s'assembla als carolingis per la lletra A mentre que les lletres B, C i R s'acosten més a les del diner del ceptre. Per tant la seva situació entre les dues encunyacions no presenta tampoc dificultat. També la creu del revers sembla intermedia entre les carolíngies i les del ceptre, observació que devem al senyor Pere Vegué, director del Gabinet Numismàtic de Catalunya, que ens donà tota mena d'assessoraments en l'estudi de la peça que descrivim, i que estigué també d'acord en l'atribució a Ramon Berenguer I.

Tenim la seguretat gairebé total de que la troballa del diner descrit es féu a Mallorca. Això podria crear una certa estranyesa ja que l'única situació de domini sobre Mallorca la tenim vers el 1114, quant Ramon Berenguer III ajudat per un estol dels pisans conquereix l'illa i la té sota el seu domini durant un any.²⁰ De fet, però, no cal pas suposar un domini damunt l'illa perquè el diner hi pugui fer cap. Els catalans ja es movien amb seguretat per aquest Mediterrani del que més endavant en serien els dominadors: coneixem l'expedició marítima del comte Sunyer d'Empúries a Almeria el 841, que comença com a militar i acaba en un intercanvi comercial.²¹ Sabem que Ramon Berenguer I estava en excel·lents relacions amb el rei àrab de Dènia i Mallorca fins al punt d'obtenir «la subjecció de les esglésies cristianes de Dènia i Balears a la jurisdicció del bisbe de Barcelona».²² Sembla lògic suposar l'existència de comerç entre Barcelona i Mallorca i això fa que no tingui res d'extrany que el diner arribés a l'illa.

17. Op. cit. nota 1, pàgs. 80 i 81.

18. Op. cit. nota 1, pàg. 93.

19. Op. cit. nota 1, pàg. 102.

20. Op. cit. nota 1, pàg. 132.

21. Op. cit. nota 1, pàg. 86.

22. Op. cit. nota 1, pàg. 103.

4. *Resum de les encunyacions del 992 al 1162*

A les consideracions anteriors afegirem:

1. D'acord amb els estudis de Pio Beltràn, abans esmentats, la reducció de valor produïda en el període 1067/1070 obliga a que tots els diners posteriors a aquest temps i fins als diners de quatern d'Alfons I (1162-1196) siguin de llei de 7 diners, condició que compleixen com ja hem dit, els diners del ceptre. Ens queda el diner de la «creu calada» (Botet, 21), que és de billó: si com suposà, una mica precipitadament Pio Beltràn pesés 0,65 grams s'ajustaria a les hipòtesis formulades, amb una llei de 7 diners (tampoc aquest diner ha estat mai analitzat). Hem pesa l'exemplar existent al Gabinet Numismàtic de Catalunya i hem obtingut un pes de 0,51 grams (afegint un 10 %, estimació de la perdua del tros que hi manca), que s'allunya una mica massa del teòric. No es pot treure cap conclusió a partir del pes d'un únic diner, però ens dona un toc d'atenció.

Pel que fa al temps en què fou encunyat, Botet suposava que podia correspondre a Ramon Berenguer I o bé a Ramon Berenguer II (recordem que en el revers s'hi llegeix RAI-MUN-DUS-BRG) mentre que Pio Beltràn el creia de Ramon Berenguer I i posterior al període 1067/1070. Conegut ara, el diner que descrivim amb l'efigie del comte Ramon Berenguer I, sembla una mica estrany, que ell mateix fes encunyar més tard uns altres diners presidits per una figura eclesiàstica. En canvi el període confús i en definitiva de debilitat comtal del corregnat Ramon Berenguer II/Berenguer Ramon II és el més idoni perquè aflorés amb més força la presència del poder episcopal.²³

2. Un cop aclarit que els mancusos de Berenguer Ramon I son els que porten el nom de Bonnom, mestre de la seca i descoberts per Miles, els que descriu Botet (núm. 18), amb llegendes només aràbigues, tal com diu el mateix Miles deuen ésser els d'Enneas (altre mestre barceloní documentat per Botet) i per tant del temps de Ramon Berenguer I. D'acord amb estudis que té en curs el senyor Pere Vegué, els mancusos bilingües (Botet, 19 i 20), corresponen als darrers temps de Ramon Berenguer I i són identificables amb els «mancusos de la comtessa Almodis» que citen alguns documents.

Podem doncs resumir les encunyacions barcelonines del període Ramon Borrell/Ramon Berenguer IV de les quals s'han trobat monedes, de la següent manera:

1. Ramon Borrell: Diner de plata fina, Botet-17.
2. Ramon Borrell: Òbol de plata fina, Botet-17 bis (Apendix).
3. Berenguer Ramon I: Mancús d'or Bonnom 1, Miles-1.
4. Berenguer Ramon I: Mancús d'or Bonnom 2, Miles-2.
5. Berenguer Ramon I: Mancús d'or Bonnom 3, Miles-3 (Madinat Barsinuna).
6. Ramon Berenguer I: Mancús d'or (Enneas), Botet-18.
7. Ramon Berenguer I: Diner de plata fina, el que descrivim.
8. Ramon Berenguer I: Mancús d'or bilingüe, Botet-19/20.
9. Ramon Berenguer II: Diner de billó (creu calada), Botet-21.

23. Un altre moment escaient seria els darrers temps de Ramon Berenguer III o primers de Ramon Berenguer IV amb la presència de la forta personalitat del bisbe s. Oleguer, que en els darrers anys de Ramon Berenguer III obté el delme de la moneda de Barcelona. Encara que aquesta encunyació s'interferiria amb la dels diners del ceptre, la hipòtesi no és absurda ja que existeixen altres casos d'encunyacions paraleles comtes/bisbes.

10. Ramon Berenguer III: Diner de billó (cepre, retrògrad), Botet-22, 24 i 25.
11. Ramon Berenguer III: Òbol de billó (id.), Botet-23.
12. Ramon Berenguer IV: Diner de billó (cepre, normal), Botet-26, 29, etc.
13. Ramon Berenguer IV: Òbol de billó (id.), Botet-27, 28, etc.

Som plenament conscients del caràcter provisional d'aquestes conclusions, tant per la probabilitat d'aparició de noves monedes com per la manca d'algunes dades importants com poden esser la llei, trobada per anàlisi, del diner que hem descrit i dels de Ramon Borrell (Botet, 17) i de Ramon Berenguer II (Botet, 21), cosa que no hem pogut realitzar per el curt espai de temps de què hem disposat per poder incloure la present nota en aquesta VI Acta Numismàtica.

Caldrà doncs, amb noves dades i mes temps tornar sobre el tema. Això ens portarà a endinsar-nos de nou en aquest període tant apassionant de la història de la nostra terra.